

madan yüklemine konu, konusunu yüklem yapmadır. Meselâ "İlâh olan fânî değildir" önermesinden "Fânî olan ilâh değildir" şeklinde bir aks-i müstevî çıkarılabilir. Bu önermelerin ikisi de doğrudur; ikisinde de nitelik (olumsuzluk) korunmuştur. Doğruluk ve nitelik önerme çeşitlerine uygulandığında düz döndürme bakımından şu sonuçlara varılır: a) Tümel olumsuz (el-külliyetü's-sâlibe) önermenin düz döndürmesi tümel olumsuzdur. Meselâ "Hiçbir insan taş değildir" önermesinin aksi "Hiçbir taş insan değildir" olur. b) Tikel olumlu (el-cüz'iyetü'l-mücebe) önermenin düz döndürmesi yine tikel olumludur. Meselâ "Bazı şairler akıl hastasıdır" önermesinin aksi "Bazı akıl hastaları şairdir" olur. c) Tümel olumlu (el-külliyetü'l-mücebe) önermenin düz döndürmesi tümel değil, tikel olumlu olur. Buna göre, meselâ "Bütün insanlar fânîdir" önermesinin düz döndürmesi "Bütün fânîler insandır" olamaz. Çünkü bu ikinci önerme yanlış, yani asıldaki doğruluk unsuru ihlâl edilmektedir. Şu halde bunun düz döndürmesi "Bazı insanlar fânîdir" olacaktır. d) Tikel olumsuz (el-cüz'iyetü's-sâlibe) önermenin düz döndürmesi olmaz; çünkü her zaman doğru sonuç vermez. Meselâ "Bazı insanlar şair değildir" önermesinden "Bazı şairler insan değildir" şeklinde bir önerme çıkarılamaz.

2. Ters döndürme ise bir önermenin olumluluk ve olumsuzluğunu, doğruluk veya yanlışlığını olduğu gibi bırakarak konusunun zıddını (nakz) yüklem, yüklemimin zıddını konu yapmaktır. Ters döndürmede olumlu önermeler düz döndürmedeki olumsuz önermeler gibi, olumsuz önermeler ise olumlular gibi sonuç verir. Buna göre: a) Tümel olumlunun ters döndürmesi tümel olumludur. Meselâ "Her insan canlıdır" önermesinin aksi "Her canlı olmayan insan olmaya"dır" olur. b) Tikel olumlunun ters döndürmesi sonuç vermez. c) Tümel olumsuzun ters döndürmesi tikel olumsuzdur. Meselâ "Hiçbir insan at değildir" önermesinin aksi "Bazı at olmayan insan olmaya"dır" olur. d) Tikel olumsuzun ters döndürmesi tikel olumsuzdur. "Bazı insanlar kâtip değildir" önermesi, "Bazı kâtip olmayanlar insan olmaya"dır" şeklinde ters döndürülebilir.

İbn Sînâ'ya göre, tümel olumsuz olan hakiki mümkün önerme ters döndürülemez. Buna göre, meselâ "Hiçbir insanın kâtip olmaması mümkündür" önermesi "Hiçbir kâtipin insan olmaması mümkün

değildir" şeklinde ters döndürülemez. İbn Hazm'a göre, tümel olumlu olan imkânsızın ters döndürmesi hem tümel hem de tikel olabilir. Çünkü bunların ikisi de daima doğru sonuç verir. Meselâ "Bütün insanların taş olması imkânsızdır" önermesi hem "Bütün taşların insan olması imkânsızdır", hem de "Bazı taşların insan olması imkânsızdır" şeklinde ters döndürülebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "aks" md.; A. Lalande, *Vocabulaire Technique et Critique de la Philosophie*, "conversion" md.; Aristo, *Organon III: Birinci Analitikler* (trc. Hamdi Râgıp Atademir), Ankara 1963, s. 6; Fârâbî, *el-İbâre*, Hamidiye Ktp., nr. 812, vr. 23; İbn Sînâ, *eş-Şifâ IV: Kıyâs* (nşr. Saîd Zâid), Kahire 1964, s. 75, 93; a.mlf., *en-Necât*, Kahire 1331, s. 44; İbn Hazm, *et-Taḥrîb li-haddi'l-mantık* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1959, s. 112; Gazzâlî, *Mi'yârü'l-ilm* (nşr. Süleyman Dünya), Kahire 1960, s. 119; Abdurrahman Bedevî, *el-Mantıku's-sûrî ve'r-rîyâzî*, Küveyt 1981, s. 139-141.

M. Naci BOLAY

□ EDEBİYAT. Bir cümle veya mısradaki kelime yahut kelime gruplarının yer değiştirilmesiyle yapılan edebî sanatın adı.

Aks ü tard ve aks ü tebdîl de denir. Bir mısra veya cümledeki kelime yahut anlamlı kelime gruplarının yerlerini değiştirilerek önce geleni sona, sondakini başa getirmek suretiyle ikinci bir mısra veya cümle yapma sanatıdır. "Kıbarın kelâmı kelâmın kıbarındır" sözü, belâgat kitaplarının sık sık tekrarladıkları akis örneklerindendir. Belâgat kitapları bu sanatı ilm-i bedî'n kısımlarından olan mâna sanatlarından saymışlardır. Aksin yapılış şekilleri üzerinde ayrıca ayrıntılı bir biçimde durulmuş ve değişikliğin tam ve eksik olmasına göre aks-i tâm ve aks-i nâkıs diye ikiye ayrılmıştır. Bu iki şekle şu örnekler verilebilir: Aks-i tâm: "Didem ruhunu gözler gözler ruhu nu didem / Kiblem olalı kaşın kaşın olalı kiblem" - Nazîm. Aks-i nâkıs: "Gelse dergâhına ikrâm görürler küremâ / Küremâ dergehine gelse görürler ikrâm" - Ziyâ Paşa.

Bilhassa yenileşme devrindeki yenilik taraftarı yazarlar, bir nükte veya tezat yoluyla söylenmek isteneni daha güzel anlatmak gayesi taşımadıkça bu sanatın kullanılmamasını tavsiye etmişlerdir. İlk söyleyişle ikinci söyleyiş arasında önemli bir anlam farkı bulunması gerektiğini, yoksa sanatın anlamsız olabileceğini belirtmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdünnâfi İffet, *en-Nefu'l-muavvel*, İstanbul 1290, II, 165-166; Recâizâde Mahmud Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyyât*, İstanbul 1299, s. 318-320; Muallim Nâci, *İstilahât-ı Edebiyye*, İstanbul 1308, s. 208; Mehmed Rifat, *Mecâmiu'l-edeb I: Usûli Fesâhât*, İstanbul 1308, s. 324; Reşid, *Nazarîyyât-ı Edebiyye*, İstanbul 1328, s. 287-288; Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* (trc. Halide Edip Adıvar), İstanbul 1943, s. 106-107; Tâhirülmevlevî, *Edebiyat Lügatı* (nşr. K. Edib Kürkçüoğlu), İstanbul 1973, s. 19; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 331; Weil, "Aks", *İA*, I, 274; A. Schaade - [G. E. von Grunebaum], "Balâğha", *El²* (İng.), I, 981-983.

KÂZİM YETİŞ

AKKÂ

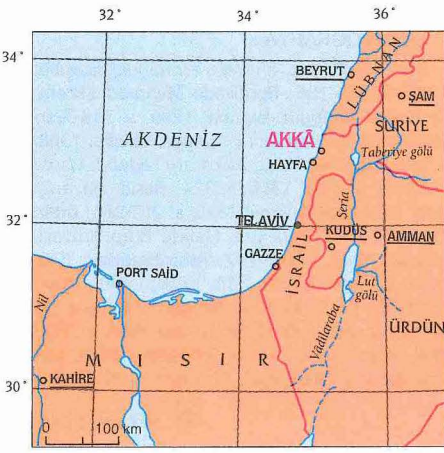
(ع ك)

Filistin'in batı kıyısında bulunan önemli bir şehir.

Bugün İsrail Devleti sınırları içinde yer alan Akkâ şehri, Hayfa koyunun (eskiden Akkâ koyu) kuzeyinde muhtemelen milattan önce III. binyıl içinde kurulmuştur. Güneyinde bulunan Hayfa'ya 15 km. uzaklıktadır. 1982'de 39.100 kadar olan nüfusu, değişik din ve mezheplere mensup insanlardan oluşmaktadır.

Ahd-i Atik'te Akkâ adıyla geçen şehre eski Mısırlılar 'kr, Grekler Ptolemais, Fransızlar Acre adını vermişlerdir. Akkâ Hz. Ömer zamanında 636'da Şurahbîl b. Hasene tarafından fethedildi. Daha sonra Bizanslılar'la yapılan savaşlar sırasında tahrip edildiyse de Halife Muâviye zamanında yeniden inşa edildi. Muâviye Suriye valisi iken (640), bölgede bulunan Bizans'tan kalma eski havuzları onartarak gemi inşasına uygun hale getirtti ve böylece Akkâ o devirde İskenderiye'den sonra gemi inşasına uygun ikinci büyük tersane oldu. Ayrıca Akkâ Limanı müslümanların Akdeniz'deki ilk deniz seferleri için donanma üssü olarak da kullanıldı. 649'da Kıbrıs'a, 654'te Rodos'a düzenlenen seferler Akkâ'dan başlatıldı. Emevîler devrinde önemli bir liman haline gelen şehirde Ahmed b. Tolun büyük dalgakıranlar yaptırttı. X. yüzyılın ortalarında İnşidîler'in, 969'dan itibaren de Fâtımîler'in eline geçen şehir, Fâtımîler döneminde bölgede faaliyet göstermeye başlayan Türkmenler ve Selçuklular tarafından zorlandı. 1074'te Selçuklu emirlerinden Şöklü burayı ele geçirdi. 1087'den sonra ise şehir yeniden Fâtımîler'in idaresine girdi.

Haçlı seferleri Akkâ'nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu önemli

Akkâ

liman şehri 1104'te, I. Haçlı Seferi kumandanlarından Kudüs Haçlı Krallığı'nın kurucusu I. Baudouin (1100-1118) tarafından ele geçirilerek hristiyanların hareket üssü haline getirildi. Bu dönemlerde sayısız çiftlikleri, büyük ve emniyetli limanı, kalabalık ve değişik menseli halkı ile geniş bir şehir olarak tarif edilen ve bölgenin en büyük ticarî merkezi olan Akkâ, 9 Temmuz 1187'de Selâhaddin-i Eyyübî tarafından zaptedildi. Kudüs'ü geri alma yolunda hristiyanlar için büyük bir engel teşkil eden stratejik öneme sahip Akkâ Kalesi III. Haçlı Seferi sırasında bir haçlı kuvveti tarafından kuşatıldı. Şiddetli çarpışmalar sonunda kaleyi müdafaa edenler teslim oldu ve şehir Henri de Champagne'nin idaresine verildi (1191). Böylece uzun süre Filistin'deki Haçlı Krallığı'nın merkezi olan Akkâ, 1229'dan sonra büyük şövalye tarikatlarından bilhassa St. Jean şövalyelerinin karargâhı haline geldi ve bu sebeple St. Jean d'Acre adıyla anılmaya başladı. 1291'de Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Haçlılar'ın Filistin'deki hâkimiyetine son verince Akkâ'yı da zaptetti. Yavuz Sultan Selim zamanında Suriye ile birlikte Osmanlı topraklarına katılan Akkâ'da Kanûnî'nin izni ile Fransızlar bir ticaret merkezi kurdular.

Osmanlı hâkimiyetinde Akkâ, Safed li-vâsına bağlı bir nahiye merkezi idi. XVI. yüzyıl tahrir* defterlerine göre Akkâ nahiyesi sınırları içinde altmış kadar köy bulunuyordu. Defterlerde Akkâ köy olarak kaydedilmiş olup bölgenin idarî ve adlî işlerine bakan kadı da burada oturuyordu. XVI. yüzyıl başlarında Akkâ'nın

merkez nüfusu tahminen 115-120 kişiden ibaretti (BA, TD, nr. 427, s. 110-111); XVI. yüzyılın ikinci yarısında ise 280-300 arasında değişmekteydi (BA, TD, nr. 300, s. 234-235; nr. 1038, s. 95; nr. 559, s. 277-278). Bu yüzyılda, zaman zaman isyan eden bazı Arap aşiretlerinin hücumlarına mâruz kalmakla birlikte Akkâ Limanı önemini muhafaza ederek ticarî özelliğini korudu. Nitekim iskele geliri XVI. yüzyıl başında 500 akçe iken bu yüzyılın ikinci yarısında 2000 akçeye yükseldi. Ayrıca şehrin çevresinde özellikle pamuk ziraatı, bunun sonucu olarak da pamuk sanayii ve ticareti önem kazandı. Akkâ'dan elde edilen vergi gelirlerinin yarı hissesi önceleri Halilürrahman Vakfı'na ait iken daha sonra Kudüs'teki Ribâtülmansur Vakfı'na aktarıldı. Bu devirlerde şehir kalesi mâmur durumda olup civarındaki bazı köylerin vergi gelirleri, kale burçları ile topraklarının tamiri ve eksikliklerin giderilmesi şartı ile kale muhafızlarına tahsis edilmişti.

XVII. yüzyılın ikinci yarısında şehre gelen Evliya Çelebi'ye göre, Safed sancağına bağlı olan Akkâ'da nâib, muhtesib, gümrük emini, kale muhafızları mevcutlu ve halkının çoğunluğunu gemicilerle tüccarlar oluşturuyordu. Şehrin asıl surları harap haldeydi ve kale muhafızları şehrin güney tarafında Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdığı küçük bir kalede bulunuyordu. Kalenin içinde bir cami, zahire ambarı, limana dönük toprak vardı. Dış tarafında ise 1000 kadar ev mevcuttu. İskele başında Sinan Paşa'nın yaptırdığı mükemmel bir balyos* hanı yer alıyor ve burada yedi devletin balyosu oturuyordu. Hanın hemen yanında da Sinan Paşa Camii bulunuyordu.

XVIII. yüzyıla kadar küçük bir kasaba halinde kalan şehir bu tarihten itibaren canlılık kazandı ve asrın ikinci yarısın-

da bölgenin merkezi durumuna geldi. 1750'lerden beri bölgede faaliyet gösteren ve Osmanlılar'a isyan eden Zâhir Ömer, Akkâ'yı ele geçirip kendisine merkez yaptı. Harap durumdaki surlarını tamir ettirdi; şehri iskâna açarak ticareti canlandırmaya ve geliştirmeye çalıştı. Bu dönemde Akkâ'nın ticarî önemi daha da arttı; hatta Fransızlar burada yeni ticaret kolonileri kurmaya başladılar. Bu sırada Zâhir Ömer İsyanı'nı bastırmak isteyen Osmanlı Devleti Cezayirli Hasan Paşa'yı Akkâ üzerine gönderdi. Şehir 1775'te tekrar Osmanlılar'ın eline geçti ve buranın muhafızlığı Cezzâr Ahmed Paşa'ya verildi. Daha sonra Sayda ve Şam valisi olan Cezzâr Ahmed Paşa Akkâ'yı merkez yaparak rakiplerine karşı mevkiini kuvvetlendirdi. Bu sıralarda Mısır'a asker çıkaran Napoléon Bonaparte Akkâ'yı kuşattı ise de (18 Mart 1799) başarısızlığa uğrayarak geri çekildi. Bundan sonra Cezzâr Ahmed Paşa'nın idaresindeki Akkâ yeniden inşa edildi ve büyük bir gelişme kaydetti. 1804'te burada vefat eden Cezzâr Ahmed Paşa'nın şehirde bir camisi, medresesi, çarşısı, birçok çeşme ve sebili bulunmaktadır.

Akkâ 1832'de, askerleriyle birlikte Suriye ve Anadolu'ya yürüyen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa tarafından kuşatıldı. Şehir, altı ay süren bu kuşatma sonunda harap bir halde Osmanlı muhafızlarından teslim alındı. Mısır meselesiyle ilgili olarak 15 Temmuz 1840'ta yapılan Londra Kongresi'nde kaydıhayat şartı ile Mehmed Ali Paşa'ya teklif edilen Suriye şehirleri arasında Akkâ da yer alıyordu. Ancak anlaşma şartları kabul edilmeyince, İngiltere ve Avusturyalılar'ın yardımı ile Suriye sahilleri abluka altına alındı; Sur ve Sayda şehirlerinden sonra Mehmed Ali

Akkâ
şehrinden
bir görünüşü

Akkâ'da
basılan
hicrî
489 (1095)
tarihli
altın
sikke
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir, nr. 668)

AKKÂD, Abbas Mahmûd

(عباس محمود العقاد)

(1889-1964)

Mısırlı gazeteci, mütefekkir,
şair ve edebiyat münekkidi.

Paşa'nın bu bölgedeki son dayanak noktası olan Akkâ yeniden Osmanlı hâkimiyetine girdi. Bundan sonra bir sürgün yeri ve hapishane olarak şöhret kazandı.

1888'de idarî taksimat açısından vilâyet haline getirilen Beyrut'a bağlanan beş mutasarrıflıktan biri de Akkâ oldu. Burada I. Dünya Savaşı'ndan önce Hayfa-Akkâ demiryolu hattı kuruldu. Akkâ 1918'de İngilizler tarafından işgal edildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise bu bölge ile ilgili olarak Birleşmiş Milletler Komisyonu tarafından yeni bir plan ortaya atıldı (29 Kasım 1947). Ancak Mayıs 1948'de İngiliz himayesi sona erdiği sırada İsrail kuvvetleri şehri işgal ettiler.

Akkâ'da küçük el sanatları ve metalurji, dokuma, gıda endüstrileri gelişmiştir. Ayrıca turistik önemi de son yıllarda artmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 300, s. 234-235; nr. 427, s. 110-111; nr. 559, s. 277-278; nr. 1038, s. 95; Belâzûrî, *Fütûh* (Rıdvân), s. 124-125; Makdisî, *Ah-senü't-tekâşim*, III, 162-163; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1384/1964, s. 276-277; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 105-107; F. R. Charles-Roux, *Les Echelles de Syrie et de Palestine au XVIIIe siècle*, Paris 1928, s. 133; U. Heyd, *Ottoman Documents on Palestine 1552-1615*, Oxford 1960, s. 42, 60, 81-82, 84, 111, 129; Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi*, Ankara 1983, s. 51-54, 133-134; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 76-95; M. C. Şahabeddin Te-kindâğ, "Yeni Kaynak ve Vesikalar Işığında Bonaparte'in Akkâ Muhâsarası", TD, sy. 20 (1965), s. 1-20; H. Rhode, "The Geography of the Sixteenth Century Sancak of Safad", *Ar.Ott.*, X (1987), s. 179-218; *Mv.Fs.*, III, 290-306; Cedric Norman Johns, "Acre", *EBr.*, I, 102-103; F. Buhl, "Akkâ", *IA*, I, 250-251; a.mlf., "Akkâ", *EI²* (İng.), I, 341; Feridun Emecen, "Zâhir Ömer", *IA*, XIII, 455-456.

FERİDUN EMECEN

Abbas
Mahmûd
Akkâd

Dindar bir aileden gelen Akkâd fizik ve moral olarak güçlü bir yapıya sahipti. Onun çetin bir sanat ve siyaset adamı olarak yetişmesinde, o günkü Mısır'ın içinde bulunduğu şartların büyük tesiri olmuştur. Edebiyat zevkini ve mücadele ruhunu kazanmasında sohbetlerine katıldığı Ahmed el-Cedâvî'nin, millî siyaset görüşü ve ahlâkını elde etmesinde Muhammed Abduh'un önemli rolü vardır. Daha dokuz yaşlarında iken edebiyata ilgi duymuş, ilk eseri Hz. Peygamber için yazdığı kasideler olmuştur. Çocukluğundan itibaren pek çok Batı kaynaklı edebiyat ve felsefe kitabı okumuş ve bu eserlerin tesirinde kalarak bir süre inkâra düşmüşse de, yazdığı dinî eserlerinden de anlaşılacağı gibi, kısa bir müddet sonra daha güçlü olarak tekrar imana dönmüştür. O, modern Arap edebiyatının en çok eser veren şair ve yazarlarından biridir. İlki 1919 yılında yayımlanan ve sayısı onu geçen divanları, bazı ünlü klasik ve modern Arap şairleri üzerine incelemeleri, dil ve edebiyatı konu alan araştırmaları ve en fazla başarı sağladığı tenkit türünde pek çok eseri bulunmaktadır. İngilizce, Almanca ve Fransızca'yı çok iyi öğrenmiş, Batı kültürünü hazmetmiş ve özellikle William Hazlitt, Mill Macaulay ve Coleridge gibi İngiliz yazarlarla Lessin, Schopenhauer ve Nietzsche gibi Alman düşünürlerin etkisinde kalmıştır.

Abbas Mahmûd, tenkidin hürriyet devrinin ürünü olduğunu belirtir. Kendisi de doğuştan tenkit kabiliyetine sahip ve Arap edebiyatının en büyük münekitlerinden biri sayılmaktadır. Abdurrahman Şükrî ve Abdülkâdir el-Mâzinî ile birlikte Medresetü't-tecdid veya el-Mezhebü'l-cedid adını verdikleri bir edebiyat akımının öncülüğünü yapmış ve Mustafa Sâdık er-Râfî, Emîrî's-şuarâ Ahmed Şevki gibi eski edebiyat taraftarlarına şiddetle hücum etmiştir. Ancak edebiyatta yeniliği "taklitten kaçmak" şeklinde tanımlamış, yeni edebiyatta olduğu kadar eski edebiyatta da güzel şiirin bulunduğunu kabul etmiştir. Onun gazeteciliği sert bir milliyetçi kalem şeklinde gelişmiş, İngiliz yanlısı Nahas Paşa hükümetini on makalede devireceğini söylemiş ve bunu dokuzuncu makalede başarmıştır. Aynı görüşle Osmanlılar hakkındaki fikrini "Türk devletinin bekasını isterim, hâkimiyetini istemem" şeklinde ifade etmiş ve II. Abdülhamid'i yalnız Meşrutîyet'in ilânında övmüştür. 1942 yılında, Hitler en güçlü döneminde iken